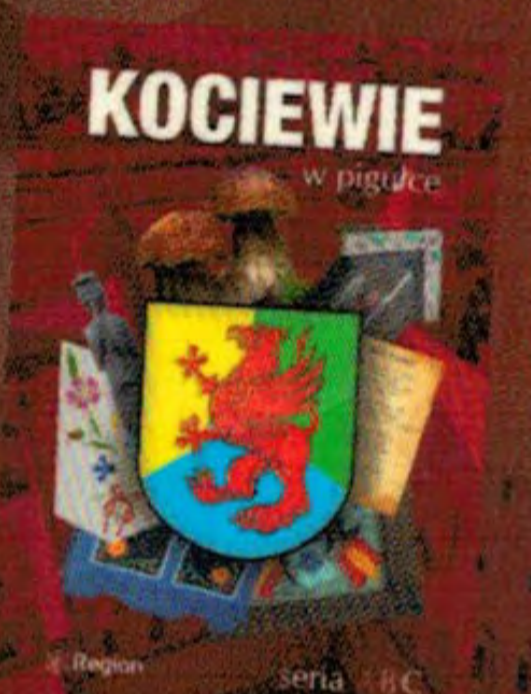

Wiedza większości Polaków o zakonie krzyżackim jest nadal – delikatnie mówiąc – bardzo uboga. Opiera się najczęściej na mitach i stereotypach, ukutych w okresie pozytywizmu i „twórczo” rozwiniętych przez propagandzistów PRL-u, dla których Krzyżacy byli w prostej linii przodkami niemieckich nazistów z okresu II wojny światowej. Książeczka, którą trzymasz w ręku, nie pretenduje do miana pracy naukowej; jest skromnym esejem popularnonaukowym przeznaczonym dla tych, którzy chcieliby sporo informacji o zakonie krzyżackim otrzymać w jak najmniejszej dawce tekstu.

autor

zobacz też:

wydawnictwo
Region
wydawnictwo**region**.pl

 [www.wydawnictwo**region**.pl](http://www.wydawnictworegion.pl)

 [facebook.com/wydawnictwo**region**](https://facebook.com/wydawnictworegion)

 sklep www.podgryfem.eu

ISBN 978-83-7591-349-1

9 788375 913491

Kazimierz Trybułski

KRZYŻACY

Zakon Szpitala Najświętszej Marii Panny
Domu Niemieckiego w Jerozolimie

 Region

seria **ABC**

Zakon krzyżacki a Polska w XIV w.

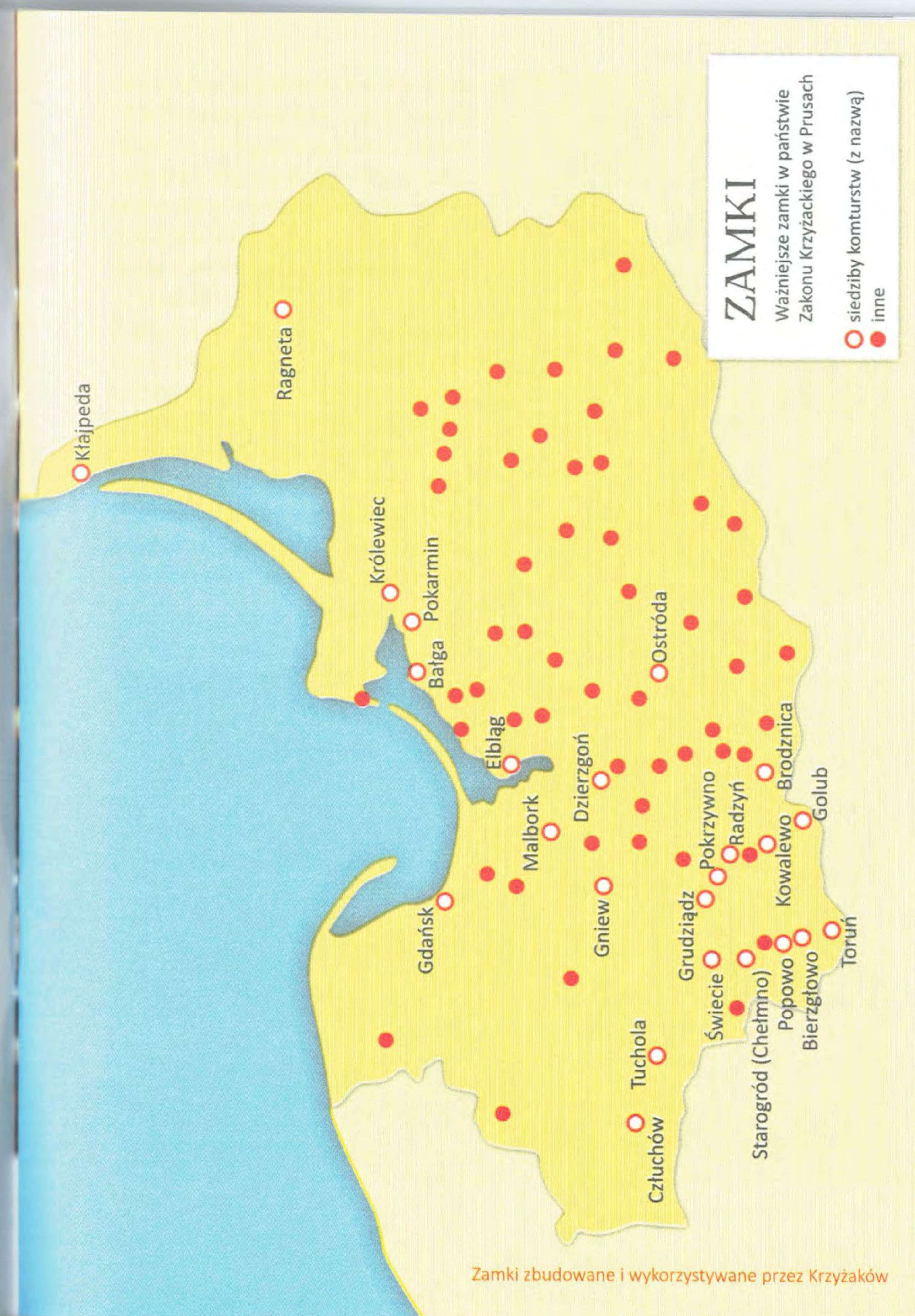

Rycerze polscy

Do początków XIV w. nie było konfliktów między zakonem a Polską. Sytuacja pogorszyła się z chwilą, gdy w latach 1308–1309 Krzyżacy zajęli **Pomorze Gdańskie**. Sprawa tego regionu jest na tyle złożona, iż wymaga dokładniejszego omówienia: Pomorzem – zarówno Gdańskim, jak i Zachodnim – państwo polskie interesowało się od początku swojego istnienia. Jednak dopiero w wieku XII terenami tymi zawładnął Bolesław Krzywousty (1086–1138). Po jego śmierci Królestwo Polskie rozpadło się na księstwa dzielnicowe. Ani Pomorza Zachodniego, ani Gdańskiego nie udało się utrzymać. W krajach tych powstały dynastie rodzime, z tym że panująca na Pomorzu Gdańskim

Rycerze polsko-litewscy podczas rekonstrukcji bitwy pod Grunwaldem. Fot. D. P.

Zamki zbudowane i wykorzystywane przez Krzyżaków

dynastia **Samborydów** uznawała początkowo zwierzchnictwo polskich władców, ale od roku 1227 usamodzielniała się. Po śmierci księcia Świętopetka (1266) o władzę zaczęli rywalizować dwaj jego bracia (Sambor II i Racibor) oraz synowie (Mściwój II i Warcisław II). Mściwój II (1220–1294) swoją część Pomorza Gdańskiego przekształcił w lenno brandenburskie, za co otrzymał pomoc Brandenburczyków w toczonej przeciwko bratu wojnie. Po jego śmierci Brandenburczycy pozostali nadal w Gdańsku, Mściwój sprzymierzył się więc przeciwko swoim

U góry zamek w Bytowie; poniżej zamek w Gnieźnie. Fot. J. E.

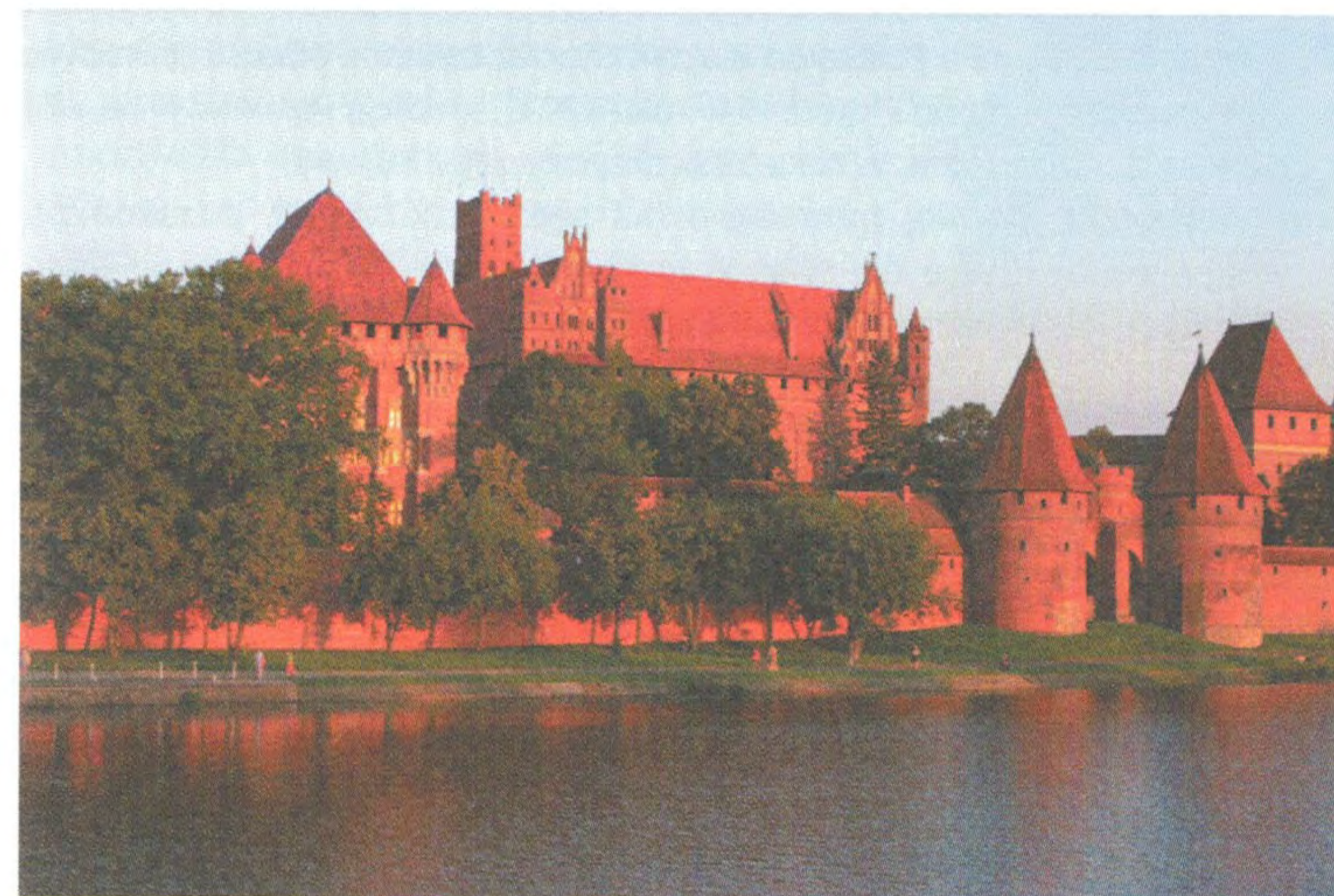

panom lennym z księciem wielkopolskim Bolesławem, i obydwaj zdobyli Gdańsk. Natomiast Racibor (ok. 1212–1272) i Sambor II (ok. 1211–1278) zawarli sojusz z Krzyżakami, a te części Pomorza Gdańskiego, którymi władali, przekazali zakonowi. Mściwój z kolei w roku 1282 przekazał swoje terytorium księciu wielkopolskiemu Przemysłowi II (1257–1296), który 13 lat później koronował się na króla polskiego.

Po kilku miesiącach jednak został zamordowany i walka o polski tron rozgorzała na nowo. Wziął w niej też udział król czeski Wacław II (1271–1305), który próbował władać Gdańskiem za pośrednictwem

Zamkowa wieża w Człuchowie. Fot. J. E.

Zamek w Malborku. Fot. J. E.

starosty Święcy (zm. 1308). Nie został jednak królem polskim, bo ubiegł go w roku 1320 Władysław Łokietek (1260/61–1333). Nie potrafił on jednak pozbawić władzy członków rodu Święcy, którzy zwrócili się o pomoc do Brandenburczyków. Prawa do Pomorza Gdańskiego dawał im układ z Mściwojem. W 1308 r. oddziały brandenburskie uderzyły na Gdańsk, i chociaż polska załoga stawiała opór, miasto stanęło po stronie Brandenburczyków. Polacy wezwali więc na pomoc Krzyżaków. Ci przybyli, usunęli Brandenburczyków, zmusili polską załogę do wycofania się, a miasto do kapitulacji. Pomorskie rycerstwo, które broniło miasta, po upadku zostało stracone, a Gdańsk w dużej części zburzony. W ciągu kilku tygodni Krzyżacy zajęli całe Pomorze Gdańskie. Postarali się też o prawne usankcjonowanie swojego zwycięstwa, odkupując od margrabiego brandenburskiego jego nabyte na mocy układu z Mściwojem prawa do Pomorza Gdańskiego.

Zajęcie tej ziemi przez Krzyżaków spowodowało wieloletni konflikt między państwem polskim a zakonem. Były nawet dwa procesy papieskie, mające to rozstrzygnąć. To prawda, że wyrok w drugim procesie był korzystny dla Polski, ale sprawę prowadzili wyłącznie polscy duchowni, tak więc zakon miał wszelkie podstawy odwołać się od wyroku. W roku 1327 doszło nawet między Krzyżakami a Polską do wojny i chociaż Łokietek odnosił sporadyczne sukcesy (**bitwa pod Płowcami** w roku 1331), sytuacja Polaków w tej wojnie była bardzo trudna. W roku 1332 Krzyżacy zajęli Kujawy.

Siedem lat później francuski skład sędziowski orzekł, iż zakon powinien oddać Polsce nie tylko Pomorze Gdańskie i zagarnięte w ciągu ostatnich 30 lat ziemie, ale też otrzymaną od Konrada Mazowieckiego ziemię chełmińską. Zakon zignorował ten wyrok. Cztery lata później, czyli w 1343 r., król polski Kazimierz Wielki (1310–1370) zawarł z Krzyżakami **pokój w Kaliszu**. Na mocy tej ugody zwrócili oni Polsce zagarnięte ostatnio tereny, natomiast Kazimierz Wielki zrezygnował zarówno z ziemi chełmińskiej, jak i z Pomorza Gdańskiego. Zapewniło to pokój, a nawet współpracę obydwu państw na najbliższe 66 lat.

Krzyżackie krucjaty przeciw Litwinom

Prawie przez cały wiek XIV zakon poszerzał swoje terytorium na zachodzie, kupując tereny lub biorąc je w zastaw oraz organizował wyprawy krzyżowe przeciwko pogańskim Litwinom. Wyprawy te różniły się od walk z Prusami tym, że mimo wielu krucjat, zwanych *rejzami*, zakon nigdy nie ujarzmił Litwinów. Brali w nich udział książęta i rycerze z całej Europy, również i z Polski, jak chociażby książę mazowiecki Siemowit (1352–1426) czy król Ludwik Węgierski (1326–1382). Popularność rejz, zwłaszcza wśród rycerzy europejskich, spowodowana była faktem walki z poganami. Uczestnicy mogli w nich liczyć zarówno na korzyść materialną (łupy wojenne), jak i duchową (odpusty). Przede wszystkim jednak chodziło o „pokazanie się”, bo w wyprawach tych brali udział najlepsi wojowie. Uważano, że każdy szanujący się rycerz chrześcijański powinien chociaż raz w życiu uczestniczyć w takiej krucjacie. Poza tym umożliwiała ona zdobycie wielkiej sławy, nie mówiąc już o zwykłej przygodzie rycerskiej, o którą trudno było w tym czasie w innych częściach Europy. Najbardziej zasłużeni w boju mogli też liczyć na miejsce przy „honorowym stole” w Malborku, a także w pieśniach rycerskich, których podczas tych wypraw powstało wiele. Giermkowie natomiast mogli spodziewać się pasowania na rycerzy i to być może z ręki samego wielkiego mistrza.

Nie bez znaczenia był fakt, że podczas takiej wyprawy odbywały się liczne turnieje, uczty, a także inne właściwe dla średniowiecznego rycerstwa rozrywki, np. gry w kości – niektórzy potrafili prze-

Tak mogli niegdyś wyglądać bracia zakonnicy po bitwie. Fot. D. P.

XIX-wieczny ozdobny relief ze sceną walki rycerskiej (zwamek w Malborku). Fot. D. P.

grywać fortuny. Udział w rejsach umożliwiał polskim rycerzom zawarty w roku 1343 pokój kaliski. Poza tym, ówczesny król polski Kazimierz Wielki również toczył wojnę o Ruś z Litwą, tak więc Polskę i Krzyżaków łączyły w tym czasie wspólne interesy.

W 1358 r. zakon znalazł się w dość trudnym położeniu, gdyż jeden z wielkich książąt litewskich zwrócił się do cesarza Karola IV z prośbą o chrzest. Gdyby ta została przyjęta, Krzyżacy straciliby powód, dla którego organizowali krucjaty przeciwko Litwinom. Co więcej, ich obecność (której głównym zadaniem była walka z pogaństwem) w tej części Europy straciłaby swój sens. Bardzo dobrze rozumiał to wielki książę litewski, bo za przyjęcie chrztu zażądał części państwa zakonnego i przeniesienia zgromadzenia na pogranicze tatarskie. Na szczęście (dla zakonu oczywiście) cesarz nie przyjął tych warunków. Nie minęło jednak 30 lat, gdy chrzest Litwy doszedł do skutku, a zakon stracił sens swojego istnienia w Prusach.

Krzyżacy a unia polsko-litewska

Król polski Kazimierz Wielki nie miał męskiego potomka. Na tronie zasiadł syn jego siostry, uczestnik wypraw krzyżowych na Litwę – Ludwik Węgierski, ale on również nie miał syna, a jedynie dwie córki: Marię i Jadwigę. Jadwiga (1373/74–1399) została koronowana na królową Polski; istniała jednak pilna potrzeba wydania jej za mąż. Do walki o rękę Jadwigi i polski tron stanęło kilku pretendentów, szlachta małopolska faworyzowała jednak księcia litewskiego Jagiełłę (ok. 1351/1362–1434). W roku 1385 zawarto układ, na mocy którego Jagiełło zobowiązał się ochrzcić siebie i wszystkich Litwinów, przyłączyć swoje ziemie do Królestwa Polskiego oraz odzyskać te tereny, które Korona ostatnio utraciła. Wkrótce po podpisaniu układu odbył się chrzest Jagiełły (który otrzymał na chrzcie imię Władysław), jego ślub z Jadwigą i koronacja. Przyszły król zaprosił na tę uroczystość wielkiego mistrza, poprosił go nawet, żeby został jego chrzestnym, ale ten odmówił. Co więcej, w czasie gdy w Krakowie trwała niecodzienna uroczystość, wojska krzyżackie wkroczyły na Litwę. Zakon nie uznał jej za państwo chrześcijańskie i postanowił kontynuować krucjatę.

Krzyżacy znaleźli się jednak na przegranej pozycji, gdyż papież uznał ślub Jagiełły, nazwał go „szermierzem w walce z pogaństwem” i w roku 1388 utworzył biskupstwo w Wilnie. Rok później wysłannicy papiescy stwierdzili duże postępy w chrystianizacji Litwy i wezwali zakon do przerwania wojny. W odpowiedzi Krzyżacy zajęli Wilno. W 1404 r. głowa kościoła cofnęła zakonowi krzyżackiemu prawo wykonywania misji, tj. prowadzenia wojny z poganami. Osiem lat wcześniej identyczny zakaz wydał król niemiecki. Zakon zignorował oba i postanowił doprowadzić do

Pieczęć majestatyczna króla Władysława Jagiełły, lata 1388–1431

Potęga ekonomiczna zakonu

Winrich von Kniprode.

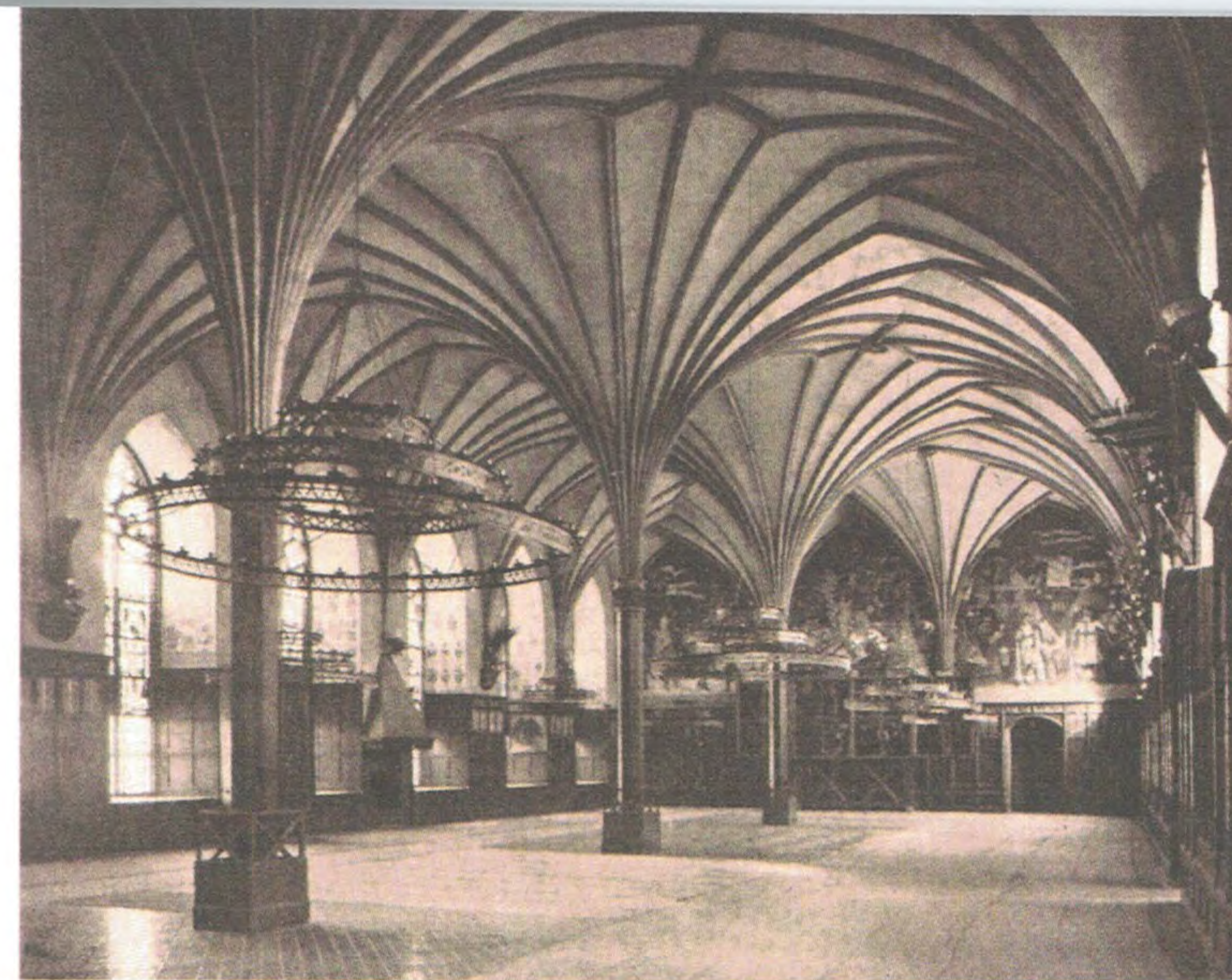
Winrych von Kniprode

ogromną skalę międzynarodowy handel (głównie zbożem, drewnem i bursztynem).

Zyski przeznaczano na finansowanie armii, budowę i utrzymanie licznych zamków, na działalność dyplomatyczną, prowadzenie szpitali, zakładanie warsztatów rzemieślniczych (tartaki, cegielnie, huty szkła, kuźnie, młyny itp.), kupno majątków, a nawet dużych obszarów. Przykładem jest wykupienie od Brandenburczyków praw do Pomorza Gdańskiego czy zakup Nowej Marchii. Oprócz zamków, w państwie krzyżackim po-

Podstawą siły państwa krzyżackiego była jego prężna i nowoczesna gospodarka. Szczyt potęgi gospodarczej zakonu to wiek XIV, szczególnie lata rządów wielkiego mistrza **Winrycha von Kniprode** (ok. 1310–1382). Za jego panowania (1351–1382) Prusy Zakonne były jedynym niezadłużonym państwem w Europie.

Źródłami ich zamożności były: dochody z folwarków krzyżackich (ok. 170 folwarków); podatki i czynsze; zyski z należących do zakonu lasów, stawów rybnych, cegielni, młynów, tartaków, hut szkła, mennic; dochody z dóbr krzyżackich znajdujących się poza granicami tego państwa; różnego rodzaju opłaty i cła; dziesięciny (zakon był instytucją kościelną); przyjmowane jałmużny i dary; a przede wszystkim rozwinięty na

Refektarz w zamku malborskim – stan z okresu międzywojennego

wstawiały nowe miasta (ok. 90) i wsie; budowano szpitale, drogi, mosty i wały przeciwpowodziowe.

Jeśli chodzi o zamki, to zbudowano ich około stu dwudziestu. Żadne państwo nie posiadało tak rozwiniętej sieci fortec. W pierwszych latach jego istnienia powstawały warownie drewniano-ziemne; bardzo szybko jednak zaczęto budować zamki murowane. Do budowy używano kamienia, a przede wszystkim wyrabianej we własnych cegielniach cegły. Wszystkie zamki wznoszono według jednego, wypracowanego w połowie XIII w. wzorca, mimo to nie było dwóch identycznych budowli. Każdy zamek miał własne, indywidualne cechy.

Miejszem najważniejszym w zamku była kaplica, w której odprawiano msze święte i inne nabożeństwa oraz w której bracia zbierali się na liturgię godzin. Ponadto w zamku znajdowały się takie pomieszczenia, jak: refektarz (jadalnia), dormitorium (sypialnia dla braci), infirmeria (izba chorych), kapitułarz (miejsce zebrań kapituły), kancelaria, miesz-